



СЫЛДЫСЧЫГАШ

№ 50
(2913) Декабрь
16
вторник 2008
чыл

1945 чылдың март 1-де үндөзилеттинген.
1990 чылдың февраль 1-де катап тургустунган.

Хүнүнүн үнөри: 9.02; ажыры: 15.48
Хүн дургунун узуну: 6.46
Ажыры үнөри: 21.07
Ажыры: 11.29

Солун вторник санында үнөр.
Садар өртөз дугуржулга өзугаар.

Чогаадыкчы конкурс "Өзүмнөр-2008"

Чагыдылга — 2009

"Мээң өг-бүлөм — чоргааралым"



Эргим номчукчу! 2008 — өг-бүлө чылын да "Мээң өг-бүлөм — чоргааралым" деп чогаадыкчы мөөрейни чарлаан турган бис. Бүдүн чылдың дургузунда уругларның чоруктаны хей санныг материалдарын доктаа малчырыдып келдивис. Мөөрейге уруглар кончук идепкейлиг киржиپ турар. Бөгүнгү үндүрүлгениң 1-ги, 2-ги, 4-кү арыннарарында ук чогаадыкчы мөөрейниң киржикчилериниң материалдарын чырыттывис.

ЧАЛЫЫ ЧОРААН ЧЫЛДАРЫНДА

"Мен кымнын уруу мен, мээң чоок кижилерим кандыг улустуң ажы-төлүд?" деп чүлдү сайгарып көөрге, кончук солун. Ынчангаш мен өвүр кожунунуң Саглы суурунда хей ажы-төлдүг, буян-чыг, хейгамчык онзагай, эргим кырган-авам Серен Байыровна, кырган-ачам Садыйган Давааевич Монгуштарның болгаш оларның ажы-төлдөриниң дугайында бижикседим.

Бистин улуг назылыгларывыс чалыы чораан чылдарында хей-хей үлө-херектерин бүдүрүп, төрөөн черивистин хөгжүлдизинге эвээш эвес, үлдүг-хуузун кириштирип, күжүн харам чокка өргүп чорааннар. Кырган-ачам, кырган-авам кайызы-даа бистин

төрөөн Саглы суурувусту үндөзөлөп, холу-биле тулуп тургускан ховар дээр шөвер кижилериниң аразында.

Кырган-ачамның ажилдап турганы тулугжу бригада суурда бар-ла тулугларның шуптузун: чурттакчы бажынарны, контора, школа-интернат, эмнелге, клуб, садиктерни, аэропорт бажынын, кыштагларның таваан холу-биле салып, тутчуп кылганинар. Кырган-авам суурга кыс тулугжуларның звенозун удуртуп, эштери-биле ол-ла бүгү туткан бажыңнарның иштики-даштыкы шуткатур-малар ажылдарын кылып, бажыңнарын ажылгалга кирип турганнар.

Олар кожавыста Моол

Арат Республиканың Саглы сумузунга чаа школаны, эмнелгени тутчуп, кылчып бергеш, МАР-ның Хүндүлел бижии-биле шаңнатканнар.

Кырган-ачам кончук шөвер, дарганнаар, мал-маган өстүрер, огород тарыыр, аннаар дээр кылбазы чок кезээ, кедергей топтуг-томаанның кижии чораан. Мээң кырган-ачам ам бо хүнде бистиң аравыста чок-лаа болза, ол ажы-төлүңге ынак, кезээ, биче сеткилдиг, шөвер, эки ада чораанын улус үргүлчү сактып, чугаалажып чоруур. Уругларының, чоок кижилеринин сагыш-сеткилинде оон катаптаттынмас ову-хевири уттундурбас артып калган. Ол 70 ажыг харны чурттаан.

(Уланчызы 2-ги арында).

АКТИВЧИ, ЭКИ ӨӨРЕНИКЧИ



Алаш Ондар — Кызылдың №1 школазының 5 "б" класының өөреникчизи. Ол класының активчизи, эки өөреникчизи, культура-массалыг ажылдар секторунуң даргазы.

Алаш өөредилгеден дашкаар үеде футболдаарына ынак. Ол хоорайда уругларның болгаш элээдириниң спорт школазының футбол секциязынче барып турар.

Алаш "Сылдысчыгаш" солунга база бо-ла аалдап кээр. Келген санында ынак солунун ыяп-ла ийи, үштү садып алгаш чоруур. Солунуң ажылдакчылары-биле ажык чугаалажыр, чаптанчыг оол.

Сөзү болгаш чуруу Урана МОНГУШТУУ.

АДА - ИЕМ ЧОРГААРАЛЫМ

Кижиниң ада-иези дег эргим улус кайда боор. Ынчангаш ада-ием дугайын бижикседим. Авам Роза Чондановна Монгуш Хандагайты ортумак школазын дооскан соонда, Кызылдың уран чүүл училищезинче өөренип кирген. Хылдыг хөгжүм салбырын чедишкенин дооскаш, бодунуң өөренип чорааны Хандагайтының бичии уругларның уран чүүл школазында домра башкызы болуп ажылдап чоруур.

Авам хөгжүм башкызы болуп 30 чылдың нүүрүндө хей-хей бичии уругларны хөгжүм херекселерине сонуургалдыг база чон мурунуга бодун алдынып билир кылдыр өөредип кижизиткен. Бичии

уругларны хөгжүм херекселерине өөредип ындыг-ла белен эвес. Анаа боттан быжыг тура-сору, негелде, чурум херек. Мергежилерге сеткилинден бердинген болгаш билини бедидип, семинар, өөредилге курстарына үргүлчү өөренип чораан. Хөгжүм башкызы кижии черле ындыг, ол-бо черлерге чалаткан чоруур. Бичии уруглар садиктинге хөгжүм башкызы болуп дакпырлап ажылдап-даа турган. Концерт-фестивальдарга доктаамал киржип, чонунун хундүкелин чаалап ал келген. Ам ол уран чүүлдүн хоочуну, хөгжүм башкызы болуп ам-даа ажылдап чоруур. Суму, албан-бүдүрүлгө черле-

ринин аразынга концерттер болу бээр, белеткелинге дуза кадып, арга-сүмезин берип келген. Авамның бөдүүн, дузааргак сеткилдиги чон мактап, хундүкел-биле чугаалажып турар. Чазактың, кожуун-сумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнадып база Кара далай эринде хоорайларже халас путевкалар-биле дыштанып турган. "Куш-ажылдың хоочуну" деп хундүлүг аттын эдилекчизи. Суурнун хей-ниити ажылының идепкейлиг киржикчизи, бистин кудумчунуң арбан даргазы. Хостуг үезинде аргыттынар-даараныр. Мени аргыттынарынга база өөредип каан. Чонунга хундүкел-

(Уланчызы 2-ги арында).

ЧАГЫДЫП БЭЭР

СЫЛДЫСЧЫГАШ

Мен Чаа-Хөл ортумак школазының 2 "в" класында өөренип турар мен. Мени Кенден Инга дээр. Класым башкызы Хорбаа Алдын-кыс Уйну-ооловна.

"Сылдысчыгаш" солунун садикке тургаш-ла сонургаар турган мен. Бичии тургаш-ла "Сылдысчыгаш" солун чүүлдерни бижиксээр турдум. Ам номчуп билир апарган мен. Удавас Чаа чыл келир. Күске чылын үдээр бис. Күскени чуруктарга, мультфильмнерге көөрге чаптанчыг. А бодун көрүңкеш, корга бээр чордум.

Чаа чыл таварыштыр эштеримге база "Сылдысчыгаштың" бижикчилерге байыр чедирдим. Чаа чылда кырган-авам "Сылдысчыгаш" солунун чагыдып бээр болган.

Инга КЕНДЕН 2 "в" класс,
Чаа-Хөл ортумак школазы.

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Кырган-авам ам сезен ажыг харлыг, хүндүлүг дыштанылга-даа болза, уйнуктарын азыражып, эки кижилер болзун дээш чагып-сургап олурар кизи. Ажылдап чораан үелеринде аң-сеткилдиг, кызымак ажыл-ижи дээш, хөй удаа бедик шаннал-макталдарны алган.

1967 чылда үнгөн “Тываның алдарлыг херээженнери” деп номда кырган-авамның дугайында бижээн. Суму, район депутадыга удаа-дараа сонгудуп чораан. 1967 чылда Тыва АССР-нин Дээди Совединин депутадыга сонгуткан. Оон шанналдары: “Колхозтун алдарлыг тудугжузу”, “Өвүр районун тегинин тудугжузу”, “Күш-ажылдын хоочуну”, “Маадыр-Ие” орден, “Күш-ажылчы шылгарат”, “В.И. Ленинни төртүтүнгенинден бээр 100 чыл оюн таварыштыр шылгарангай күш-ажылы дээш”, “1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң дайынын тиилээнинден бээр 50 чыл оюнга шылгарангай күш-ажылы дээш” база “Ада-чурттуң дайынын тиилээнинден бээр 60 чыл оюн таварыштыр” деп медалдар база Тыва АССР-нин Дээди Совединин Президиумунун, Профэвиле обкомунун Хүндүлел бижиктери.

Кижиниң аас-кежи, байы, буяны ажы-төлдү дээр болгай. Ол дыка шын. Ажы-төлүнүн амдыралы аас-ке-

ЧАЛЫЫ ЧОРААН ЧЫЛДАРЫНДА

жиктиг, эки болзун деп күзеп чоруур ада-иелер көвей. Ындыгларга мээң кырган-авам, кырган-ачам хамааржыр.

гаш кырган-авамның, кырган-ачамның уруглары шуптузу төрөөн Тывавыстың аңгы-аңгы булуңнарында

гүнү. “Көдүрер-Даш тоожузу”, “Хуу салым” деп номнарын үндүргөн болгаш хөй-хөй шүлүктөрүн болгаш чечен-чугааларын республика солуннарынга болгаш “Улуг-Хем” чечен чогаал альманагынга парладып үндүргөн. **Чечен Садыггановна** — технолог эртемниг. “Совет садыгның тергини” деп хөрек демдээниң эдилекчизи, 5 уругнун иези. **Мария Садыггановна** — башкы эртемниг. **Алексей Садыгганович** — инженер-механик эртемниг. Амгы үеде школада ажылдап чоруур. **Зоя Садыггановна** — фельдшер, суурвустун эмнелгезинде 35 чыл ажылдап чоруур. Россияның кадык камгалал ымызының Хүндүлел бижикбиле шаниаткан, Күш-ажылдың хоочуну. **Нина Садыггановна** — бухгалтер, даараныкчы, библиотекада ажылдап чоруур.

Екатерина Садыггановна — библиотекарь. Хөй чылдарда Саглыда библиотека эргелекчилеп ажылдап чоруур. Культура ымызының, Улуг Хуралдың Хүндүлел бижиктери-биле шаниаткан болгаш оон библиотеканы “Эки көдээ библиотека” деп шаңналды алган. **Клара Садыггановна** — математика-информатика башкызы, юрист мергежилдиг. Район совединиң болгаш Дээди Хуралдың депутаттыга сонгудуп чораан. Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палатасы-

ның эрге-хоойту эргелелинин начальниги болуп ажылдап турар. **Алдын-оол Садыгганович** — диш техниги, бухгалтер эртемниг. Хоорайның диш эмчизинде ажылдап чоруур.

Мээң авам Монгуш **Клара Садыггановна**. Он кижиниң хеймери. Ава — амдыралдың чаякчызы, ыңчангаш бис акым Айдын биле ававыска дыка ынак бис. Ол биске эң-не эргим кизи. Авам физика, математика, информатика башкызы, ажылдың кызымак кизи. Авамның ажы-чаңы бөдүүн, кичээнге-лиг, чымчак сеткилдиг, дузааргак. Кылган чеми амданныг, даараныр, аргыттынар болгаш ногаалар өстүреринге ынак. Ававыс Өвүр кожунунда Саглы ортумак школаның директор болуп ажылдап чоруур. “Россия Федерациязының нийти өөредилгезинин хүндүлүг ажылдакчызы”.

Кырган-авам караа чедер аныак чорааш кедергей шевер, даараныр кизи чораан. Уругларына шуптузунга тыва тоннары, чеңи-чоктары даарап берген. Маадыр-Ие, ажыл-ишчи, буянын кырган-авамга аас-кежикти, быжыг кадыкшыды ам-даа бистерниң аравыска узун назылап, хөй санныг уйнуктары бистерни чагып сургап чоруурун сеткилимниң ханызындан күзээр-дир мен.

Айлана МОНГУШ, 9-а класс, Кызылдың №5 гимназиясы.



Айыраа ООРЖАК чүраан, 6 класс, Саглы школазы.

Кырган-авам, кырган-ачамның өг-бүлөзинде уругларының кижизидилгези эң-не кол черде. Олар 10 ажы-төлдү төлөпиг өстүргөн улус. Ажылчын, бөдүүн өг-бүлө 10 уругну кижизидип, шуптузун бут кырынга тургузуп, эртем-билдиге чедирип, амдыралдың делгем орунче углап каары ындыг-ла амыр эвес. Ынчан-

ажылдап-амыдырап чорууру онзагай.

Кырган-авам, кырган-ачамның уруглары: **Эрес-оол Садыгганович** — орус дыл башкызы. Хандагайты ортумак школазында башкылап ажылдап чоруур. “Улус өөредилгезинин тергини”, Күш-ажылдың хоочуну, чогаалчылар эвилелиниң кежи-

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

диг боорга, авамга чоргаарланыр мен.

Чон караанга билдинмес, ажылынга бердинген, аксеткилдиг, бөдүүн кижилер ажылдап, чурттап чоруур. Ындыгларның бирээзи ачам **Василий Айыжы-оолович Монгуш** хөй чылдыг болгаш хөлчөк оожум, томаанныг, дузааргак, сеткили биче, арын-шырайы чазык, үргүлчү хүлүмзүрүп чоруур. Шагда Бора-Шайга школа, садик, клуб, садыглыг бичии сууржугаш турган дээр. 1961 чылда Бора-Шай эге чада школазынга өөренип кирген. Анаа дөрт классты дооскаш, өскөн төрөөн сууру Солчур ортумак школаның 8 клазын дооскан.

Школачы чылдарында спортка сонугралдыг болуп, кыжын дошка хоккейлеп, карангылааже чедир ойнап. Конькинниң оду кызанайнып турар апаар дээр. Баскетболга кончуг ойнап, эштериниң аразында Баскетболдун хааны деп шолат-

АДА-ИЕМ ЧОРГААРАЛЫМ

тыг чораан. Хоккейлеп тургаш күштүг хагарга, буттун дискек-довука деггеш, буду олчаан кемдөөн, Чадаана эмчизинге кыштаан. Бир хүн эштери оолдар-биле кичээлден дескеш, кончуг кылыктыг башкыга кемдедир эттеткеш, Чадаана эмчизинге чазадыр чыткан. Ол-ла хевээр арны-бажы ыңчаар үрелип калган. Оозун сактып ам-даа хому-дап, муңгарап чугаалаар кижиги. Күзүн өөренип чедип келгеш эштеримден бир класс чылып калган мен дээр.

Сес классты дооскаш, Кызылдың профессионал-техниктиг училищезинче өөренип кирген. Училищени дооскан соонда шеригже алыксавайн турда-ла (школачы чылдарында кемдээшкени дээш), эки тура-биле дилеп тургаш, Приморьениң шынгылы берге кезекке шериг албанын эрттирген.

Шеригден халажып чедип келгеш, Хандагайтының КМК-6 тудуг албан органи-

зациязынга тудугжу бызаңчылап ажылдай берген. Амдайгын суур бир дугаар тутунуп турда, ол суурнуң таваан салышкан тудугжуларын бирээзи. Ол суурнуң тудуг-хөгжүлдэзинге ачамның кириген үлүг-хуузу улуг. Бичии кудукка чурттап, ажылдап турган. Ол кудукка 6 чыл чурттааш бажыннар, клуб, бичии уругларсадыгын, каасчараш 2 каът школаны кылып дооскан. Январының кончуг соогунда дүне-хүндүс дивейн, манза-материал чүдүрүп каан машина кырынга Ак-Чырааже кирип ажылдап турган. “Донуп-дожап, та кандыг кончуг ыңчаар кызып ажылдап турган улус бис ынаан”, деп ол кайгап сактып олурар. Ол чараш школаны өртеди алганынга ам-даа сеткили хомудуп олурар.

Өвүрнүң шупту суурларында ачамның холу дегбөөн тудуглары чок дизе частырыг болбас боор. Тудуп, кылып каан тудугларын чангыс

черге чыыр болза бир бичии суур болу бээр дээр кижиги. Тудуп албан организациязынга 25 чыл чедир ажылдап чорда, үе хөгжүлдениң айыбы-биле тудуг буурап дүшкен. Оон ажыл чок олурбайн эмнелге, бичии уругларсадыгынге, клубка ажыл-агый эргелекчилеп, одакчылап, таңныылдап, дакпырлап-даа ажылдап чораан. Улуг-бичии-даа албан черлеринге ажылдааш, коллективтин хүндүткелин чаалап ап келген. Оон Хүндүлел бижиктерин санаар болза дыка хөй.

Ам бо хүннерде үндүрүп албан-черинде таңныыл-одакчылап ажылдап чоруур. Тутунгүр шевер кижиги боорга, хуузуңда тудуг кылган кижилер, сайгарлыкчылар садыг-магазинин кылдыргып, бо-ла чалап алгаш баар. Тудугжу — буянын мергежил. Бир эвес “бурганнай” берзимзе-даа, тудуп-кылып каан тудугларым тураскаал бооп артып каар ажырбас дээр кижиги. Ачам ада-

нениң азыралын-даа көрбөөн, 2 харлыг турда-ла авазы чок болган. Кара чажындан амдыралдың ажыг амданын амзап, өглер кезип, өскүстүң кобуланыг чуртталгазын чурттап өзүп келген. Чайнын изии, кыштын соогу-даа дивейн, хөй чылдарда кадыг аар-берге ажылдарга ажылдап чораан.

Ачам хостуг үелеринде черле анаа орбас, бир-ле чүвени кылган-туткан ораар. Алгы-кеш эттээш, шулгак-джек кылып, уран-шевер болгаш уруглары бистерге чылыг чеңи-чок, тапочкаларны-даа даарап бээр. Херим иштинде картошка, ногаа, катчимисти база тарып өстүрүп турар. Суурда хөй помидор өстүрүп ажааган дээш суму чагырга чеңи өртектиг белектер-биле шаңнап-даа турду.

Ада-ием кожунунуң культура уран-чүүл хөгжүлдэ-зинге, кожунунуң тудуг-суур хөгжүлдэзинге кириген үлүг-хуузу улуг. Ыңчангаш оларга чоргаарланмас аргам чок.

Долума МОНГУШ, 10-а класс, Хандагайты школазы.



ӨГ-БҮПЕ НОМЧУЛГАЗЫНЫҢ
АРЫНЫ

КОНТУЛУУР

Чечен чогаал
арны

Степан Агбаанович Сарыг-оолдун 100 харлаанынга

ОТТУГ-ТЕРГЕ

Чечен чугаа

(Уланчызы. Эгези №46-49
солуннарда).

Ол-ла хараганнар, терезиннер
шупту-ла чалбаа-биле дезип, кылып-
тып-ла турлар. Бир чокпак тал
ынаар-ла шала сонгаар кииский
берди! Көк шыкты көөрүмге, черде
чадып каан торгу дег. хөлбөңейнип
чыдар. Ол-ла бүгүнү көрүп, аазады
хона бергеним — алгыра кааптар-даа
шаг четпээн.

“Чүү-даа болза орук чайлап
дораан дээр-дир” дээш, оруктун бир
ийинче ыңай-ла болдум. Кайын
маннаттынар: сугдан үндүр октапкан
дириг байлаң дег, ужу-бажым-биле
шапкылаңып чоруй көөрүмге,
оруктун ийи хажыгызы ээн эвес, демги
күчүтениң дээр шыпкан хөө кара
чалгыннары карангыда чаштыңган
хамык тенниг хараган. “хей-дүң-
гүр” аза-чекти дөгөрезин ойладып,
черже чышыр илиргетвишаан, кыра
хөмээлеп-ле чоруп орган ышкаш
апарды. Шут-ла чырыдыр көстүп
чыткан орук уу-биле бурунгаар
халып ыңай болдум. Маннаттынмас!
Бодумнун хөлөгемни көөрүмге, хөл-
чок улуг пага дег, делбигир-ле кара
чүве атпанаңнып бар чор...

— Тут-ту-туут! - дээн ышкаш
коргунчуг киштээшкин мырыңай-ла
чушкумда алгырган. Бир миннир-
мге, сирилээн-кавылаан, хиңлээн-
шинлээн, өгү-дизи шаарарган, доора
демир ызырып алган, ийи кастыңда:
шала уштунчак, оттуг карактарлыг
күчүтениң мырыңай мурунда
сарбая берген ыглап тур мен:

— Өршээңер-авыраңар! Менээ
дегбөңер! Э-э-э!

— Бо канчап барган кижии сен?

Орукче маннаар! - деп, ол “шожаң-
нын” кырында кижии ыды дыңнап
кааш, бир миннип келдим.

— Ой, менче келбөңер. Чүү деп
чүвөл бо?

— Ээ, сени-даа! “Оттуг-терге” -
деп чүве-дир...

— Ажырбас, чүге коргар сен!

Орта кижии боор сен бе, оол? Аксын,
думчуун довраан аштап ал! — дизе-
ле ол күчүтениң таңмаандан карак-

тарын халыптай шилдеп алган, чол-
дак тоннуг, дирт кара, тыва кижии
менче кылаштап олур.

— Ой, ой, менче келбөңер! —
дээш, ыңай бооп чыда, бир чизирт
барып уштур.

— Че-че, ооң-биле беришпе,
угаанын ышкындыр корткан оол-дур
— деп, “Оттуг-терге” кырында бир кижии
чугаалай-дыр. Ам харын чүгээр
сактып, ыңлым арай оожумнай бер-
ди.

— Чаа, чорунтаалы...

— Кортпа-кортпа ажырбас,
оол! Аалың кайдал?

— Коңрт, ка-арт, тр-тр-тр, шик-
шик, го-у-у! Тр-тр-тр! — дээн соонда
эңгеш-аңгаш ыңай болду.

Ынаар караңгыда ооргазын
көөрүмге калбак, хой ужалыг, кан-
дыг-ла бир кошкар мыйызы ышкаш
дугуйларлыг, бир талакы доруунда
кызылгыры хөлчок черлиг, оон сал-
ган боор деп бодаан мен, бүргүрт-
баргырт дээн чылынын чиктин-ле
хөлчок. “Чүү-даа болза өртөткөң-не
чүве чиир болдурам ол” деп бода-
дым.

Шак ынаар-ла бүгү шынааны
оя чырыдып, ооң бак-согун чуура ба-
зып, мени өршээп эрте берди. До-
раан-на караңгы октаргай иштинде
чааскаан чыдып калдым.

Ынаар-ла орук хажызынче
балдырым сирилээжи улам-на дам
барган ырбаалап бар чор мен. Сараат
сигенге гаваржии бердим. Дүргөн-не,
чөлей салып каан чоон тал дамчып,
кырынче үнө бергеш, сагыжым ажый
берген. Сагышка чыылган бодалым
удунмас, аар апарган чүве дег олур
мен.

Ам арын-башты суйбанып,
туттунган ажыыр-даа чер бар,
изнир-даа чер бар. “Ол хамаан бе,
көөр чүвөнү корген, бот менди арт-
кан соонда чү херек”

Ам харын демги ол билинмес
коргуп турганымдан чүгле сирилээш-
тер арткан.

“Оттуг-тергени” көрүп алдым!
Улуска хөөрөп чедер солун херекти
үүлөгеттим” деп, бодаалдар мени улам

АНАЙ

Анай хөлчок
Алгыкы де:
— Ма-ма! — дээш,
чидиг, чинге
Макыңайнып кийги салыр.
Учуулаарга, дыңнай соп кааш,
Шут-ла дөспөс, кышкыргылаар.
Авазын эеп тургаш безин
Алгырыпкаш, оптуга бээр.

Оон бичии доруга бээр,
Ол дег орлан, чараш ховар.
Мойнун каастаан сыргалар дег,
Мончуктук-даа болгулаар де:
Айлаштыр дырап каан дег,
Арыг суг дег, хоюг дүктүг.
Чудук, кажжа, хая кырлаар
Чунма, тени дыка дөззөн.

Бышкырыпкаш, хоюп, хөглеп,
Мынгыртырып дешкилежир.
Ар-ла шаанче херлип-херлип,
аштарынче чик-даа кылчыр.

Ангыр, кас дег аалаан-чиңлээн
Азыраарга, өзүгөн-даа,
Чунма төрөл өшкү сүрүүм
Чуртумнун бир чараш шимээ.



быжыктырып, харын-даа бодумну
бодум катгырып олурар апардым:

— Ах, чөгөнчимни, ол ап чо-
руур улузу-биле ийи-бир сөстөн
чугаалажыр чүвемни! — деп аксым-даа
туттундум.

Сиген иштинче оңгаштап кире
бергеш, бодаваан-на чүвем чок.
Бодумну бодаарымга, ам бир өске —
көргөни хөй эрес эр апарган-даа ыш-
каш сагындырар. Далган чүве дег
удуп калган-дыр мен. Оттуг кээримге,
хүн мүн-не биезги-ле үнөр черинден-
не үнүп келген-дир...

Кааң чаагайы-даа магалыг!

Дөө кедээр шанда бир кижии та-
раа каап тур, көөрүмге, үнгүрдөн мор-
тук үндүр эшкеннээн өрге-даа сагы-
жымга кирер. Бир-бир бодаарымга,
шанда тараа көңүс дүшпейн, курут
бок болуп, салтын аайы-биле эстеп
чоруп-даа турганыз.

Ынчап олурумда, мырыңай
чоогумда бир шандан эзерлиг ша-
рыда бүгү-ле дүжүдүн “арга-мунар-
лапкан” ашак биле бичии оол хөглүг
эвес, кайыгы-даа шала донгагар кы-
лаштажып эрти.

Ынаар, кежээ халып бады кел-
геним хемнер уннары, ооругларны
көөрүмге — делгем, ыраа-даа хөлчок!
Ында шуптузунда-ла улус бо чылын
канга алзыпкаш, хонак, чаппан хо-
луй үнген тулум четпес тарааларынын
кушкаш, шерги хээп каан савандыла-
рының эки дээни “кош иштеп”, адак
дээни арта-мунуп турары көстүп
келген ышкаш сагыжымга кирип
келди.

“Эх, ам барып, таптыг хөөрөп
турбас чүве бе!” деп, өөрүшкүлүг
бодал черниң ырак, чоогун уткарган.
Дүже халааш, чүгүрүп чоктапкан мен.

Сарыг-оолдун, недепэзы

Бистин школависка С.А.Сарыг-оолдун 100
харлаанынга тураскааткан неделяда янзы-бүрү
мөөрейлер болуп эрткен. Аңаа 5-11 класс өөреник-
чилери илдепкейлип киришкен.

С.Сарыг-оолдун чогаалдарында хамаарышкан
чуруктар мөөрейинге 10-гу класстын өөреникчизи Ай-
дана Кол тиилээн, 2-ги черин база ол-ла класстын өөре-
никчизи Чодураа Оюн, 3-кү черин 6-гы класскы Анай-
Хаак Дөңгүр-оол алган. Диктантылар мөөрейинге
Алексма Уйнукай (10 кл.), Чаяна Седип (9 кл.) чаңгыс-
даа чазыг кылбайн, тиилээннер. Чогаалчының
шүлүктөрүнө аянныг номчулга мөөрейинге Соруктук
Салчак (5кл.) база Аян Оюн шылгаараннар.

Сайдаш ЧЫКЫЙ, 10 класс, Бүрөн-Аксы.



С.Сарыг-оолдун “Чараш карак” деп чогаалында
урук. Чодураа Оюн чураан. 10 класс. Бүрөн-Аксы.



С.Сарыг-оолдун “Ангыр-оолдун тоожузу” деп чогаа-
лында чурук. Айдана Кол чураан. 10 класс. Бүрөн-Аксы.

Мөрөн школазының уруглары бижип, чуруп тур

"СЫЛДЫСЧЫГАШТЫ" ЧАҒЫДЫП БЭЭР

Мээң авамны Херел Орланмаа Кызыл-ооловна дээр. Ол анык чараш, сар-башкын чылдыг. Авам 1980 чылдың февраль айда төрүттүнген. Ол кежээ, хостуг үелеринде номчутунар, телевизор көөр, компьютерге ойнаар, биске солун тоолдарны номчуп бээр.

Авам школада география эртемни башкылап турар. Ол он бирги класстың удуртукчу башкызы. Авам ийи дээди эртемниг. Баштайгы дээди эртемниг

дипломун Кызылда Куренениң башкы университетинин география факультетинден 2003 чылда алган. Ийиги дипломун ам бо 2008 чылдың декабрьда Красноярскинин юридиктиг университетинин юридиктиг факультетинден алыр.

Авам ийи кыстыг. Мен авамның улуг уруу мен. Ам он харлаар мен. Бичии уруун Лиола дээр. Ол ам 1 хар чеди айлыг. Авам ыңай-бээр чораанда

черле куруг келбес. Бистерге бир-ле солун, чараш үвелерни салып эккеп бээр. Чылдың-на меңээ "Сылдысчыгаш" солунун чагыдып бээр. Авам биле бистер "Сылдысчыгашка" үнген кроссвордтарны, ребустарны тывар бис. Авамның холу чемзиг, янзы-бүрү амдангыч чөмөрнү кылыр. Авамдан салат кылып өөренип алган мен. Авамга ынак мен.

Бадна НАМДАЛ, 3 класс.



Бадна НАМДАЛДЫҢ чүраан чуруу, 3 класс.

НОГАА АЙМААН ТАРЫП ТУРАР БИС

Кырган-авамны Сади Чечекмаа Кыргысовна дээр. Ол Мөрөн суурдан ырак эвесте Оваа-Даш деп черниң чоогунда мал малдап турар. Чазын кырган-авам-биле кады ногаалар олуртур бис. Мен морковь, редиска, согуна, свекланы чалдарга олуртур мен. Огородта үнүштерни суггарып, оларның богун чулуп, арыглажып, кырган-авамга дузалажыр бис. Баштайында-ла редиска, ногаан согуна, укроп быжа бээр. Оон салат кылыр мен.

Күс кээрге-ле джүдү-вүс ажаар бис. 2-3 машина ишти картофельди ажаап алгаш, ясли-садиктерге, чонга садар бис. Морковь, свекланы 5-6 шоодай-даа

чедир ажаап аар бис. Оларны база кыштадыр шыгжап алгаш, чөмгө ажылап, дузап алгаш база чиир бис.

Кырган-авам дыка кежээ. Черле анаа орбас, үргүлчү бир-ле чүвени кылган турар. Ол хостуг үезинде номчутунарынга ынак, уруглары бистер-биле кады кожумактажып, тоолдажып орап кижиле. Мээң кырган-авам ногаа өстүргөш, хүндүлүг бижиктерни, бо-ла алгылаар.

Чазын боорга чалдарывыс чаартып алгаш, чаагайжыды өдек довураан аңгылааштын, ногааларны аңгылааштын тарып аар бис.

Белекмаа САДИ, 3 класс.

АЧАВЫСТЫ ДӨЗЕКСЭЭР БИС

Бистиң ачавысты Допчут Буян Анай-оолович дээр. Ол ам-даа анык, чараш. Аажы-чаны чазык, чугаакыр, хүндүлөчел, баштак. Ачавыстың эш-өөрү хөй.

Бис бо чылын чаа улуг бажыңче көжүп кирип алдывыс. Ол ачавыстың кылган ийи дугаар бажыны, а оон шала бичежек херимивис иштинде дыка улуг гаражты, чунар-бажыңны база ачам туткан.

Бажыңывыс ишти-даа, дашты-даа кезээде арыг-силег чыдар. Ачавыстың кылып берген бажыңын камнаар, арыг-силег эдилээр дээш үргүлчү ава, ачавыс ышкаш оларның кылып турар ажылдарыңа дузалажып, кылып өөренип алыксаар бис. Херимивис иштинде дыка улуг шөлде картошканы база тарып турар бис. Ачавыс машина-техникага дыка ынак. Ол улуг чүёк сөөртүр машиналыг, улус сөөртүр "УАЗ" машиназы база бар.

Ачавысты дөзөп, ажылгыр, кежээ болуксаар бис.

Айлен, Айрана Допчуттар, 3 класс.

ШУПТУ ДЕМНИГ БИС

... Төрөөн ада-иезин кижиле утпас.

Мээң өг-бүлөмде беш кижиле бар. Авамны Ольга Өлчеевна, ачамны Владимир Самбуеввич Күжүгеттер дээр. Улуг угбам Марина Иркутск хоорайда банк ажылдакчызында өөренип турар, акым Эртине Кызыл хоорайда №1 профтехучилищеде. Мени Эндана Күжүгет дээр, бешки классчы мен. Бир класстан дөрт класска чедир чүглө беш демдектерлиг доостум. Ачам хуу ажил-агыйда, а авам школада өөредилге эргелекчизи.

Мен хостуг үемде чурок чуруунга, ном номчурунга, аргырынга ынак мен. Угбам чөм кылырынга аажок ынак, ылаңгыя кадыманы дыка кылыр, ону кылырда, чиг далган, картошка, согуна, чаг азы эт, үс, дус, холумактар херек. Далганын тудуп алыр, картошканы чиге доораар, согунаны, чагны азы этти доорааш, этти эт тыртар машинага тыртып алыр. Чагны, картошканы, согунаны, дусту, кандыг-даа болза холумактап немээш,

тудуп алган далганга ырошки ышкаш туткан. Мантоваркаже суукка чээрби беш минут манар Чириңерге, эң чаагай болур.

Угбам, акым дыштынып келгеш, инектээрини дыка ынак. Угбам биле мен ырлаарыңа хандыкшыдыг бис. Бүдүн өг-бүлөм хостуг үевиште агаарларыңа, хоорайлаарыңа ынак бис.

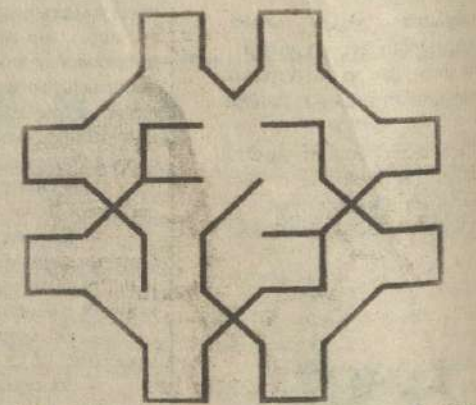
Өг-бүлөвис Аксы-Барлык суурнун Херел деп думчузунда чурттап турар. Хүн херелдери баштай-бистин кудумчудан эгелчээр боорга ынчаар адаан.

Инектеривис база хөй оларның шолалары: Шоккар-Инек, Дөңгүрен, Ала-Инек, Шилги-Инек, Хуна дээш баар. Ыттарывыс ады Эзир, Снежок, дини Киска.

Бажыңывыс чанында янзы-бүрү чечектерни, анюткины глазки, датура, гвоздика, гладиолус дээш өскөлөрнү-даа тараан.

Эндана КҮЖҮГЕТ, 5 класс, "Анык бижикчи" бөлгүмүн киржикчиз, Аксы-Барлык школазы.

БОДАН, ТЫП БОДАП КАГ!



Бо фигураны 12 дең хемчээлдиг болгаш формалыг кезектерге үле.

КОНКУРС "ПЕСНЯ ПАСТУХА" КОНКУРС
Здравствуйте, друзья! Друзья! Скоро Новый год, а это не только праздник и каникулы. Прежде всего — это подведение итогов: в учебе, ваших добрых дел. Новый год — это еще и окончание ГОДА СЕМЬИ.

Напоследок мы тоже решили объявить конкурс на лучшее семейное сочинение!

Ребята! Сочинение писать только честно, всей семьей! Договорились? Итоги подведем к новому году, а лучшее сочинение напечатают в газете.

Спешите! Сочинения отправлять на электронный адрес Фонда: fond.dersumail.ru

Название сочинения и тема: "Кадаарда хоюм чараш" или "Песня пастуха".

Сочинение на 3-5 страницах, шрифт "Times New Roman" на 14.

Ждем ваших сочинений до 20 декабря 2008 года.

СЫЛДЫСЧЫГАШ фестивалының дипломанты, "Чоңар-диги-2004" республика конкурсуунун лауреады, Россияның Журналистер Эвиелинин дипломанты.

Кол редактор Александр ШОЮН

Редакцияның алгашы: 667000, Тыва Республикасы, Кызыл, Красноярская кудумчузу, 100, Парлаал-га бажыны, 4-кү каът, кабинеттер 75, 76, 77, 79.

Индекс 10013. Тираж 3821 экз. Чагыт №140.

Харыдаа болгаш массалыг коммуникация талазы-биле Федералдыг албанын Тывада хайгаарал эргелениге солуну бүртүккө. Херештели — ПИ № ТУ 17 - 00005.

Солуну ТР-иң "Тыва полиграф" курунениң унитарлыг бүдүрүлгениниң пардагы (Кызыл, Шейнокова-Кравченко, 1) Парлаалгаже дужайры: график суугаар понедельникте 10 шикта. Херек жарында понедельникте 9,00 шикта.

Тургузукчулары: Тыва Республиканың парлаалга болгаш информатизация талазы-биле куруне комитети. Тыва Республиканың ийити болгаш профессионал өөредилге яамызы.

ФАКС 8(394) 22-2-06-17. Телефоннары: Кол редакторнуң — 2-06-17. Секретарь — 3-17-90. Кидистер — 3-17-87. Бухгалтерияның — 3-17-90.

Редакция бижикчил чүүдөргө, тырттырган, чуруун чуруурга, шүлүк болгаш проза чогаалдарыңа сайгарылга кылбас болгаш оларны эзериңге дедир эгилгес, авторлар-биле чагылаажылга чоруттас.

Солуну РФ-тиң парлаалга болгаш массалыг коммуникация херектериниң талазы-биле Агентлинин деткимчези-биле үндүрүп турар.